

Дніпродзержинський державний технічний університет

КАТЕГОРІЯ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ ТА ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ВИРАЖЕННЯ

Вступ. Категорія часу - основна граматична категорія тексту, що відображає об'єктивну реальність через систему мовних засобів. Простір і час показані у події у вигляді просторово-часових координат буття.

Постановка задачі. Дослідженням категорії часу з різноманітних позицій в різних типах текстів займалася низка дослідників такі як А.Х.Аскарова, О.В.Бондарко, М.В.Всеволодова, Н.В.Івашина, Ю.М.Караулов, А.Г.Клименко, В.В.Морковкін, М.М.Покровський, Н.А.Потаєнко, О.О.Потебня., О.В.Тарасова.

Ядром мовного вираження категорії часу є відмінювані дієслівні форми, що означають віднесеність процесу до одного з трьох часових планів - теперішнього, минулого і майбутнього. Значення часу може бути виражене не тільки дієслівними формами, а й іншими лексичними і синтаксичними засобами. Тому деякі лінгвісти (А.В.Бондарко та ін.) виділяють функціонально-семантичну категорію темпоральності, включаючи сюди і категорію часу дієслова як граматичне ядро цієї категорії.

У мовознавстві проблема лінгвістичного вираження часових відносин знаходить відображення в понятті темпоральності. О.В.Помозова та О.В.Полівод визначають темпоральність як концептуальну категорію, в основі якої знаходиться тимчасова характеристика дії або стану, і яка спирається на різні морфологічні, синтаксичні, лексичні та інші засоби мовного вираження часу. Вона показує відношення до моменту мови або до якогось іншого моменту, прийнятого за точку відліку для тимчасових відносин і слугує для тимчасової локалізації дії в межах перцептуального часу. Реальний час відноситься до об'єктивно існуючого світу. Виходячи з цього, *темпоральність* (мовний час) - це своєрідна двопланова об'єктивно-суб'єктивна категорія, яку можна представити як особливу форму сприйняття світу, що поєднує в собі якості реального, перцептуального та індивідуального часу.

Результати дослідження. В сучасних мовних системах час підлягає вираженню не стільки граматичними, скільки лексичними засобами.

Граматичними засобами вираження категорії темпоральності є часові форми дієслів, але вони, з традиційної точки зору, часто є недостатнім засобом вираження часової співвіднесеності момента породження висловлювання та часу відбуття події. Важливу роль тут мають лексичні засоби, що вказують на часову співвіднесеність - *now, today, soon, tomorrow, next year in several months, etc.*

Прислівники уточнюють часову орієнтацію інколи в дещо загальному вигляді завдяки своїй займенниковій природі, інколи більш конкретно, розчленовуючи абстрактний часовий континуум відносно момента мовлення на три великі сфери: минулого, теперішнього, майбутнього наприклад: *тепер, тоді, в майбутньому, весь час, завжди, вічно і т.д.; англ.: now, all the time, always, then, at that time, in future, eternally.* Вони можуть навіть виявитися семантично сильнішими за часову форму, нейтралізуючи її значення та переносячи її з однієї часової сфери до іншої (презент у сферу майбутнього або минулого, перфект у сферу майбутнього і т.д.). Слово *tomorrow* створює футуральну орієнтацію. Таку саму дію виконує сусідство з футурумом, котрий виражає включення до підрядного речення зі сполучниками *when, as soon as, as, until, till, before, as*

long as. Прислівники розширюють сферу часових значень, виражаючи вимір часу та кратність дій (*often, seldom, never*).

Найбільша точність часової орієнтації досягається за допомогою групи іменників. Тільки вони можуть передати точний вимір часу та датування, і Рикметники зі значенням часу передають часову ознаку предметів. Наявність часових лексичних показників сприяє локалізації дії у часовому континуумі, створюючи сприятливий контекст для граматичних форм. Інакше кажучи, за допомогою обставинних слів, які містять часові уточнення, відбувається конкретизація (абсолютна або відносна) стану події/дії у часі. Таким чином, лексичний аспект категорії темпоральності включає сукупність засобів вираження часових відношень за допомогою спеціальної часової лексики.

На нашу думку, необхідно розрізнати два типи значень лексичних часових маркерів. В одних випадках вони уточнюють часові значення, виражені присудком, тобто вказують на той самий часовий план, що і часові форми.

«Very well. I'm turning into the wind now».

«Дуже добре. Тепер я прямую за вітром».

В інших випадках лексичні темпоральні засоби і дієслівні часові форми суперечать один одному, тобто вказують на різні часові плани, більше того лексичні показники часу можуть виявитися навіть сильнішими, ніж часова форма, і нейтралізувати її значення, самостійно створюючи центр часового поля.

*The target was **now** reaching out on either side of him like a great, slime-colored whale. Here comes the bloody tracer.*

У даному прикладі *now* у контексті минулого створює мікрополе теперішнього моменту відносно героя твору. Автор вдається до цього прийому, щоб підкреслити напруженість ситуації, доповнюючи її опис ще одним реченням з присудком *comes* у Present Simple, що передає внутрішню мову героя.

Особливий аспект відтворення часових значень, часової віднесеності та часової орієнтації властивий художньому дискурсу. Сукупність способів вираження сутності мовного часу текстовими засобами та стильовими ресурсами у межах певної ситуації отримала назву **контекстуальний час**.

Одна і та ж сама часова форма може виражати різний зміст залежно від того, у який контекст вона поміщена. Це простежується у наступних прикладах.

1. «*Do you chaps **mind** if I **come** in for a bit?» he **asked** with unwanted diffidence. They **rose** to welcome him. «Sure you **don't mind**? I won't stay long».*

2. «*The Cunninghams never **took** anything they can't pay back — no church baskets and no scrip stamps. They never **took** anything off of anybody? They get along on what they have. They **don't have** much, but they **get along** on it».*

3. «*Excuse me, Mrs. Leston. But I just **wanted** to tell you that we have dinner at half-past seven, if that's not too late».*

4. «*She just never speaks now. He **is** always **making** little jokes about Flossie's clothes. That man 'll have me crazy before the terms over».*

Дієслова *mind, come, asked, rose, don't mind* відносяться у наведеному контексті до одного, створеного описом даної ситуації, часового плану теперішнього з позиції персонажів. Граймз заходить, питає, вони не заперечують, піднімаються привітати його - усі ці дії відбуваються у той самий період часу, створюючи площину презентності стосовно учасників комунікативної ситуації, хоч названі ці дії формами Present Simple і Past Simple. У прикладі 2 форма Past Simple *took* введена у даному контексті уже в прямому мову поряд з формами Present Simple *can't pay, get along, don't have*. Вираження розширеної теперішності має емоційне значення. Завдяки часовій транспозиції, що

зумовлюється контекстом, форма Past Simple виражає невластиве їй значення теперішності, яке кваліфікуємо у роботі як тірезентний претерит.

Приклад 4 демонструє реалізацію формою Present Continuous повторюваної дії, що характерна для Present Simple. Таке функціонування Present Continuous у даному контексті виправдане бажанням мовця дати негативну оцінку вчинкам іншого персонажа. Отже, наведені вище приклади засвідчують випадки вживання контекстуального часу, який передається видо-часовими формами Present Simple, Present Continuous і Past Simple.

До простих іменників здатних виражати час можна віднести: лексеми темпорального значення (*time, epoch, age, minute*), назви пір року (*winter, spring*), назви часу доби (*day, night*) і так далі.

I can't afford the time. I grudge every minute that I have to rob from my writing.

Я не можу дозволити собі витратити час. Я шкодую про кожну хвилину, що маю витратити на щось інше, окрім письменництва.

У даному прикладі мовець говорить про те, що не може дозволити собі витратити час, тобто в даному контексті за допомогою іменника *time* передається не об'єктивний час, так як маніпуляції з часом неможливі, а суб'єктивний час.

It was next day, when she was a little better, that Miss Watkin got some explanation out of her.

Наступного дня їй все ж стало краще і Місс Воткін все ж отримала деякі пояснення.

У даному прикладі іменник *day* не позначає час доби, а вказує на те, що дія відбувалося саме на наступний день, після якоїсь події.

Sunday was a day crowded with incident. Mr. Carey was accustomed to say that he was the only man in his parish who worked seven days a week.

Неділя була переповнена подіями. Містер Кері звик говорити, що він був єдиною людиною у його приході, який працював сім днів на тиждень.

У даному контексті автор вказує на те, що саме неділя була днем, наповненим подіями, тобто мається на увазі тимчасова фіксованість всіх подій, що відбулися в певний відрізок часу.

He stood outside the shop for a minute or two.

Він стояв біля крамниці хвилину або дві.

У даному прикладі видно, він стояв біля магазину протягом хвилини або двох, тобто за допомогою іменника *minute* виражається певний проміжок часу, під час якого відбувалася дія.

He sent his box to Harrington Street by Carter Patterson and on Monday morning went with Athelny to the shop.

Він відправив коробку на вулицю Гаррінгтон разом з Картером Паттерсоном і ранком понеділка пішов з Ефелні до крамниці.

У даному контексті прикметник *monday* надає іменнику *morning* ознаки певного часу, тобто в цьому прикладі ми бачимо, що до магазину направились саме вранці в понеділок.

He got a list of rooms from him, and took lodgings in a dingy house which had the advantage of being within two - minute walk of the hospital.

У даному прикладі прикметник *two-minute* надає іменнику *walk* ознаки часу, тобто в даному випадку ми бачимо, що кімната, яку зайняли, знаходиться в двох хвилинах ходьби від госпіталю.

Також в проаналізованих контекстах нами були виявлені приклади простих прикметників, що виражають темпоральні відносини:

And here for long hours he lay, hidden from anyone who might come to the vicarage, reading, reading passionately.

У зазначеному прикладі ми бачимо, що прикметник long надає іменнику hours деяку невизначену тривалість, тобто в цьому контексті ми можемо бачити, він лежав, читаючи в будинку священника протягом довгих годин.

It amused him to make up his mind in that accidental way, and he resolved then and there to enter his father's old hospital in the autumn.

У процитованому прикладі ми бачимо, що прикметник old надає іменнику hospital ознака часу, а саме уточнює, що госпіталь був старий, тобто ми бачимо в даному прикладі, що він піти працювати в старий батьківський госпіталь.

Прислівник - це частина мови, яка вказує на ознаку дії абона обставини, при яких протікає дія.

Прислівник відноситься до дієслова і показує як, де, коли і яким чином відбувається дія. Прислівник може також відноситися до прикметника або іншого прислівника, вказуючи на їх ознаки.

Прислівники часу: *today, tomorrow, soon, yet, lately, still, then* та інші відповідають на питання *when?* Вони поділяються на прислівники певного часу (*today, tomorrow, now* інші) і прислівники неозначеного часу, куди відносять менш певні за змістом прислівники і всі прислівники частоти і повторності (*always, usually, generally, often* та інші). У пропозиції вони зазвичай вживаються перед дієсловом.

Philip had led always the solitary life of an only child, and his loneliness at the vicarage was no greater than it had been when his mother lived.

У даному прикладі автор за допомогою прислівника *always* вказує на те, що дія відбувалася в минулому постійно, тобто з контексту зрозуміло, що Філіп завжди вів самотнє життя єдиної дитини в родині.

In the three months of the winter session the students who had joined in October had already shaken down into groups, and it was clear which were brilliant, which were clever or industrious, and which were 'Rotter s.'

У цьому контексті ми бачимо, що студенти, які вступили в жовтні, вже розбилися на групи, тобто наріччя *already* вказує на минулий час і завершеність дії.

She took out her handkerchief and now she cried without restraint.

У даному прикладі ми бачимо, вона дістала хустку і тепер плакала, не стримуючись, тобто за допомогою прислівника *now* вказується певний момент часу, в який вчиняється дію.

She had no photographs of herself taken since her marriage, and that was ten years before.

У цьому прикладі автор за допомогою прислівника *before* показує, що з весілля минуло десять років і відтоді вона не фотографувалася.

До службових частин мови належать прийменники і союзи.

Прийменник - це службове слово, що виражає відношення іменника або займенника до інших слів у реченні. Ці відносини бувають: просторові, тимчасові, причинні, цільові та інші.

До прийменників часу відносяться: *after, at, before, between, in, on* та інші.

Вони використовуються:

а) при зазначенні певного моменту часу.

If you decide on that you must be there at a quarter to nine tomorrow morning.

У даному прикладі Ефелні говорить Пилипові, що якщо він погодиться працювати у фірмі, то повинен бути там рівно без чверті дев'ять.

б) при зазначенні відрізка часу.

But in a day or two he asked for more books.

У цьому контексті ми бачимо, що він попросив ще книг через день або два.

в) з назвами днів тижня і датами.

It was extraordinary that after thirty years of marriage his wife could not be ready in time on Sunday morning.

У даному прикладі, ми бачимо, що після тридцяти років шлюбу дружина священика не могла бути готова вчасно саме в недільний ранок, тобто прийменник *on* в даному контексті використовується при вказівці дня тижня. Сполучниками називаються службові слова, що служать для з'єднання членів пропозиції в простому реченні і простих речень у складному реченні. Сполучники можуть бути використані при вказівці часу в реченні.

Uncle William used to tell Philip that when he was a curate his wife had known twelve songs by heart, which she could sing at a moment's notice whenever she was asked.

У даному прикладі за допомогою союзу *whenever* ми бачимо, що дружина священика знала дванадцять пісень напам'ять і могла заспівати їх всякий раз, коли б її не запитали.

But Philip could not bear to be angry with him long, and even when convinced that he was in the right, would apologise humbly. У даному контексті за допомогою сполучника *when* ми можемо бачити, що Філіп не міг довго злитися, навіть тоді, коли був переконаний в своїй правоті.

Отже ми дійшли **висновку**, що на кожному рівні виділяються одиниці, які мають темпоральне значення. Так, на морфологічному рівні такими одиницями є певні граматичні форми, на лексичному - лексичні одиниці з темпоральним значенням, на рівні речення - синтаксичні конструкції. Часові відношення виражаються в семантиці мовних одиниць на граматичному й лексичному рівнях. Поряд з граматичними субкатегоріями темпоральності для закріплення в мові цих уявлень формуються особливі лексичні одиниці, що утворюють домінуючі лексико-семантичні поля, котрі вказують на специфіку усвідомлення світу, на особливості орієнтації того чи іншого народу в часі.

Надійшла до редколегії 17.06.2014.

УДК 004.912:004.056.52:517.5

ШУМЕЙКО О.О., д.т.н., професор
ТИМОШЕНКО Д.В., к.т.н.

Дніпродзержинський державний технічний університет

ВИКОРИСТАННЯ ЗАХИЩЕНОГО ФОРМАТУ ДЛЯ ОБМЕЖЕННЯ НЕСАНКЦІОНОВАНОГО РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ

Вступ. Враховуючи сучасний розвиток інформаційних технологій, усе більша значимість надається інформації, що отримується через Інтернет або локальну мережу. Перш за все це публічні електронні бібліотеки, музеї, архіви, ресурси для дистанційної освіти. У даному контексті актуальним є впровадження нових інформаційних технологій автоматизованої обробки електронних документів та їх передачі через глобальну чи локальну мережу, які б дозволили ефективно використовувати існуючі інформаційні ресурси.

Обробка та передача електронних документів має свою специфіку. Особливо, якщо це стосується растрових електронних документів, тобто коли насправді документ не є звичайним текстом, а має вигляд зображення. У світі існують декілька спеціалізованих форматів, орієнтованих на зберігання растрових електронних документів: DJVU, JPEG2000/Part 6 та LuraDocument. В основу цих форматів покладено ідеї щодо розбиття